

РОЗШИРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ НА ФОНІ ПОГІРШЕННЯ ВІДНОСИН ІЗ РОСІЄЮ

EXPANSION OF ECONOMIC AND POLITICAL INTERNATIONAL CONTACTS OF THE REPUBLIC OF BELARUS ON THE BACKGROUND OF THE DETERIORATION OF RELATIONSHIP WITH RUSSIA

Польовий Т.Є.,

*кандидат політичних наук,
асистент кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглядається процес розширення зовнішньополітичних контактів Республіки Білорусь у зв'язку із загостренням білорусько-російських відносин. Установлено, що в нових геополітичних умовах білоруська влада взяла курс на здійснення багатовекторної зовнішньої політики, яка спрямована на побудову прагматичних відносин практично на всіх доступних зовнішньополітичних напрямках. Визначено чинники, що вплинули на відновлення взаємин Республіки Білорусь із Заходом на сучасному етапі. Підкреслюється, що поглибленню міжнародної взаємодії не сприяє внутрішньополітична кон'юнктура в Білорусі та її залежність від Росії. Тому білоруська влада вимушена діяти в обставинах, що обмежують простір для маневрування й перешкоджають поглибленню зовнішніх контактів. Доведено, що білоруська сторона, прагнучи обмежити вплив Росії, здійснює послідовні кроки, спрямовані на диверсифікацію зовнішньополітичної активності. З'ясовано, що метою білоруського керівництва є продовження курсу, спрямованого на послідовне зниження рівня політизації відносин із Європейським Союзом, а також поступове зміщення акцентів взаємодії в більш прагматичну економічну площину.

У результаті проведеного автором аналізу зазначено, що розширення економічних і політичних контактів із Заходом є не лише спробою розширити власну політику, а й демонстрацією білоруською владою зовнішньополітичної самостійності та наявності альтернатив російському вектору. Висловлено припущення, що в наявних обставинах оптимальним сценарієм для Республіки Білорусь могло б стати збереження такого status quo, коли жодна зі сторін не вимагала б від Білорусі необхідності геополітичного вибору.

Ключові слова: Республіка Білорусь, прагматизація відносин, Європейський Союз, США, білорусько-російські протиріччя, диверсифікація зовнішньополітичних контактів, дистанціювання від Росії.

The article addresses the process of expansion of foreign policy contacts of the Republic of Belarus in connection with the aggravation of the Belarusian-Russian relations. It is established that in the new geopolitical conditions, the Belarusian government has embarked on a multi-vector foreign policy aimed at building pragmatic relations in almost all accessible foreign policy directions. The factors that influenced the restoration of relations between Belarus and the Western world at the present stage are identified. It is emphasized that the internal political situation in Belarus and its dependence on Russia do not contribute to the deepening of international cooperation. Therefore, the Belarusian government is forced to act in circumstances that limit the space for maneuvering and prevent the deepening of external contacts. It is proved that the Belarusian side, seeking to limit Russia's influence, is taking consistent steps aimed at diversifying foreign policy activity. It was established that the goal of the Belarusian leadership is to continue the course aimed at a consistent decrease in the level of politicization of relations with the European Union, as well as a gradual shift in the emphasis of interaction to a more pragmatic economic plane.

As a result of the analysis conducted by the author, it was noted that the expansion of economic and political contacts with the West is not only an attempt to expand its own policy but also a demonstration by the Belarusian authorities of foreign policy independence and the availability of alternatives to the Russian vector. The author suggested that in the current circumstances, the optimal scenario for the Republic of Belarus could be to maintain such a status quo when neither side would require Belarus to make a geopolitical choice.

Key words: Republic of Belarus, pragmatization of the relationship, European Union, USA, Belarusian-Russian contradictions, the Belarusian-Russian contradictions, diversification of foreign policy contacts, distancing from Russia.

Постановка проблеми. Російська агресія в Україні та подальше протистояння Росії з країнами Заходу змінили політичний фон міждержавних відносин у Східній Європі. Почали зазнавати змін усталені за останнє десятиліття форми взаємодії між державами регіону. У цьому контексті не стали винятком і відносини між Республікою Білорусь і Російською Федерацією. Використовуючи конфронтацію Росії із Заходом, білоруське керівництво, намагаючись урізноманітнити свою зовнішньополітичну діяльність, посилює активність на західному напрямі. У під-

сумку, опираючись на нейтралітет і посередництво у вирішенні/врегулюванні українського питання, білоруська влада закріпила за собою статус донора безпеки в регіоні й зуміла досягти розмороження політичних контактів із західними партнерами. Тема актуалізується з огляду на поточні проблеми, пов'язані з перебігом білорусько-російської інтеграції, та зумовлені цим кроки білоруської сторони, спрямовані на дистанціювання від Росії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання білорусько-росій-

ської інтеграції та розмороження відносин Білорусі з ЄС і США після російської агресії в Україні активно висвітлювалися в ЗМІ та стали предметом дослідницького інтересу низки науковців та аналітиків. Попри те що в науковому обігу достатньо робіт, присвячених наведеній проблематиці, бракує, однак, досліджень, спрямованих на вивчення характеру політичних та економічних взаємодій Білорусі з міжнародними партнерами в умовах погіршення відносин із Росією на сучасному етапі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розглянути процес диверсифікації зовнішньої політичних контактів Білорусі в умовах загострення відносин із Російською Федерацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зняття в лютому 2016 року Європейським Союзом санкцій із Білорусі поклало початок новому етапу двосторонніх відносин. Такий розвиток подій викликав занепокоєння російської сторони щодо потенційного виходу Білорусі зі своєї сфери впливу.

Паралельно в середовищі білоруської політичної еліти з'явилося усвідомлення загрози, що наростає, з боку Росії, яка, перебуваючи під міжнародними санкціями, утратила можливість підтримувати білоруську економіку. Як альтернативу постійним економічним вливанням у Білорусь у 2018 році російською владою ініційовано повернення до теми інтеграції Білорусі та Росії (фактичне поглинання Росією Білорусі й утрата останньою суверенітету). Це зумовило посилення напруженості між Мінськом і Москвою, погіршення двосторонніх відносин, супроводжуване економічним тиском з боку Росії та різкими політичними заявами з обох сторін [1].

Особливо наочно міждержавні протиріччя проявилися після введення в дію Росією так званого податкового маневру, згідно з яким виїзне мито на експортовану до Європи нафту знизилося з 30% до 0, що означало значні втрати для білоруського бюджету [2]. Пробуючи «шукати інші надійні джерела, які компенсують ці негативні моменти» [3], білоруська влада активізувала діяльність, спрямовану на диверсифікацію імпорту нафти та зменшення залежності від Росії в цьому питанні. Під альтернативою російській нафті розглядалася можливість здійснювати поставки американської нафти [4], а також досягнуто домовленості про поставку до Білорусі нафти та нафтопродуктів із Казахстану [5].

Олександр Лукашенко, будучи архітектором сьогоднішньої моделі білорусько-російських відносин, яку він свого часу охарактеризував як «дикий крен на Схід», сам став для Росії незручним союзником і почав проводити політику, спрямовану на зменшення економічної залежності й захист білоруського суверенітету. Білоруська

влада, балансує між центрами сили, намагається проводити прагматичну зовнішню політику, залучати в країну іноземні інвестиції, знаходити джерела фінансування в міжнародних організаціях. Виходячи з геополітичної реальності, у якій перебуває білоруська держава, така логіка, на наш погляд, є цілком обґрунтованою та раціональною. Білоруський політолог, керівник експертної ініціативи «Мінський діалог» Євген Прейгерман із цього приводу зазначає: «Чим більше в держави сильних партнерів, на яких вона може опиратися, тим більше простору вона має для маневру в зовнішній політиці. Тим більш гнучкою може бути у своїй міжнародній діяльності» [6]. Підтвердженням цієї думки можуть слугувати слова Олександра Лукашенка щодо західного зовнішньополітичного вектора: «Ми хочемо хороших відносин із Західною Європою, Європою загалом, Євросоюзом, США ..., однак ми ніколи ні за які гроші не станемо рвати наші зв'язки з Росією» [7].

З одного боку, розширення економічних і політичних контактів із Заходом є не лише спробою розширити власну політику, а й демонстрацією зовнішньополітичної самостійності та наявності альтернатив російському вектору. З іншого – така активність є доволі обмеженою з огляду на союзницький характер білорусько-російських відносин і загрози, пов'язані з переходом білоруською стороною так званих «червоних ліній», порушення яких може сприйматися як нехтування союзницькими обов'язками. Саме тому перебування в стані так званого «геополітичного шпагату» зумовлює необхідність пошуку виважених і стриманих підходів до реалізації власної зовнішньої політики.

Прикладом такого підходу можна вважати розширення взаємодії між Білоруссю та Європейським банком реконструкції і розвитку (ЄБРР) [8], який через відсутність нових проектів для інвестування призупинив співпрацю з РФ [9]. Зокрема, про послідовне обмеження ролі Росії в зовнішньоекономічній політиці на користь ЄС та інших західних держав заявляв міністр закордонних справ Білорусі Володимир Макей: «Ми хотіли б позбутися залежності від однієї країни. У нас є прагнення диверсифікувати відносини, в тому числі за рахунок розвитку зв'язків із Європейським Союзом і рештою світу, це допоможе нам вижити в нестабільній ситуації» [10].

Позитивна динаміка спостерігається, зокрема, і у відносинах із Європейським Союзом. Чергова нормалізація відносин між Мінськом і Брюсселем відбувається на фоні російської агресії в Україні й датована 2016 роком, коли з білоруської сторони було знято значну частину санкцій, уведених ЄС. Стратегічна важливість Білорусі для ЄС полягає передовсім у безпековій площині, оскільки збереження суверенної білоруської держави є важливим фактором забезпечення стабільності в регіоні.

Такий поворот у відносинах дав підстави міністру закордонних справ Білорусі Володимиру Макею заявити, що відносини з Європою ніколи не були такими хорошими, як на цьому етапі [10]. Одним із проявів цього може слугувати рішення Ради ЄС про підписання з Білоруссю договору про спрощення процедури видачі віз, що є кроком до підписання договору про спрощення візового режиму й реадмісії [11].

Попри це, ілюстрацією поточного стану відносин Білорусі та ЄС є той факт, що Договір про партнерство і співробітництво, підписаний у 1995 році не був ратифікований, а двосторонні торговельні та економічні відносини між Білоруссю та ЄС, досі регулюється договором, підписаним 1989 року між ЄС і Радянським Союзом. Отже, нині Білорусь залишається єдиною країною Східного партнерства, яка дотепер не підписала базової угоди з ЄС. Крім того, Білорусь не є членом Світової організації торгівлі, що значно ускладнює доступ на європейський ринок. Такий стан справ є прямим наслідком попередньої політики, яку провадив Олександр Лукашенко, що значно зменшує гнучкість міжнародної активності і звужує білоруському керівництву простір для маневру.

Тим не менше Білорусь і Європейський Союз перебувають у стані пошуку спільних точок дотику. Метою білоруського керівництва є відмова від політизації відносин із ЄС (дотримання в Білорусі прав людини, відсутність політичних реформ, недотримання демократичних стандартів) і перенесення їх у більш прагматичну економічну площину.

Саме в такому контексті можна, на нашу думку, розглядати візит Олександра Лукашенка до Австрії [12], яка є одним із найбільших західних інвесторів у білоруську економіку. За даними Міністерства закордонних справ Білорусі, прямі інвестиції австрійських компаній за шість місяців нинішнього року порівняно з відповідним минулорічним періодом зросли на 19% [13]. У Білорусі зареєстровано 82 підприємства з австрійським капіталом і 20 представництв австрійських компаній. Єдиний банк Білорусі із західним капіталом – Пріорбанк – основним акціонером має австрійський Raiffeisen Bank, цей банк виступав одним із організаторів розміщення білоруських єврооблігацій на європейських фінансових ринках [14].

Візит Олександра Лукашенка до Австрії можна трактувати не лише як спробу виходу з політичної ізоляції, а і як намір білоруської сторони просувати приклад білорусько-австрійських відносин як моделі взаємин із Європейським Союзом. Важливо зауважити, що, попри часткове скасування санкцій і розмороження діалогу, позиція європейських інституцій щодо інтенсифікації співпраці полягає в дотриманні демократичних стандартів і проведенні внутрішніх реформ у Білорусі.

Так, про відсутність перспектив для нової програми з Міжнародним валютним фондом (МВФ) у 2020 році заявив білоруський міністр фінансів Максим Єрмолович: «Партнери МВФ хотіли б бачити швидші реформи в державному секторі, активніше підвищення тарифів на послуги ЖКГ. Ми поки розходимося саме в швидкості цих дій. Перспектив того, що ми дійдемо порозуміння в наступному році, я не бачу» [15]. Зважаючи на це, можна констатувати, що зростання інтенсивності контактів між сторонами не означатиме подолання принципових розбіжностей, які, попри відхід на задній план, значно ускладнюють, якщо не унеможливають, якісний прорив у політичному чи економічному зближенні між Білоруссю та Європейським Союзом.

Активна діяльність білоруського зовнішньополітичного відомства на євроатлантичному напрямі й інтерес американської сторони до подій у східноєвропейському регіоні зумовили поступову нормалізацію відносин Білорусі зі США. Причому, за оцінками аналітиків, в центрі сьогодняшнього інтересу Вашингтона до Білорусі домінує тема захисту Заходу від Росії [16]. Про зміну підходів американського керівництва щодо Білорусі говорить заява помічника держсекретаря США у справах Європи та Євразії Уесса Мітчелла: «Сьогодні національний суверенітет і територіальна цілісність прикордонних держав, таких як Україна, Грузія й навіть Білорусь, є тим надійним bastionом, що захищає від російського неоімперіалізму» [17].

Зацікавлення Америки полягає в безпековій площині, тому що Білорусь, проводячи багатовекторну політику, робить вклад у зміцнення міжнародної стабільності й безпеки в регіоні Східної та Центральної Європи. Підтвердженням цього можуть слугувати запевнення американської сторони Олександра Лукашенка, що Білорусь не стане розміщувати на своїй території російські ракети середньої й малої дальності та не дозволить Росії іншим чином використати територію Білорусі для підризу регіональної безпеки [18].

Важливим кроком у процесі двостороннього зближення стали перші за чверть століття візити американських високопоставлених осіб до Мінська. Наприкінці серпня 2019 року відбувся ознайомчий візит радника президента США з питань національної безпеки Джона Болтона до Мінська. Оскільки жодних рішень у ході візиту не прийнято, його можна розцінювати як своєрідний жест підтримки білоруської сторони в умовах конфронтації з Росією. Символічною також можна назвати зустріч у Варшаві Джона Болтона з керівниками рад безпеки Білорусі, України та Польщі. Участь у цьому форматі білоруської сторони стало, на думку Віталія Портнікова, нехтуванням Росії та її уявленнями про геополітичні інтереси [19].

Більш продуктивним у плані налагодження двосторонніх контактів став візит у вересні 2019 року в Білорусь заступника державного секретаря США з політичних питань Девіда Хейла. Відзначаючи дії білоруської сторони у внутрішній і зовнішній політиці США, політик відзначив, що Америка відкриває «нову главу» у відносинах із Білоруссю. Також, зазначаючи в ході переговорів важливість цього історичного моменту для двосторонніх відносин, Девід Хейл заявив про відновлення дипломатичного представництва США в Білорусі на рівні послів [20].

Оцінюючи стан і перспективи білорусько-американського зближення, варто відзначити, що воно, як і відносини з ЄС, стримується залежністю Білорусі від Росії та білоруською внутрішньополітичною кон'юнктурою. Це дає змогу припускати, що сторони в сучасних геополітичних умовах перебувають на піку допустимого зближення, в рамках якого можливі певні політичні чи економічні зрушення. Тому, зважаючи на глобальне напруження, що наростає, невдалий досвід двосторонніх контактів минулих років, навіть збереження відносин на сьогоднішньому рівні протягом тривалого часу, стало б не найгіршим варіантом можливого розвитку подій [16].

Політика білоруської влади, спрямована на розширення політичних та економічних контактів на фоні кризи відносин із Росією, не є новою. Відмінність і драматизм теперішньої ситуації полягає в наростанні загрози поглинання з боку Росії, питання транзиту влади, яке стало актуальним у ЗМІ, з огляду на заплановані на 2020 рік президентські вибори в Білорусі, та інші виклики для білоруської держави. Тому влада Білорусі намагається знайти зовнішні ресурси для зміцнення власної державності. Так, білоруська сторона відмовилася від запиту російського кредиту сумою 600 млн., який міністр фінансів Білорусі Максим Єрмолович назвав «політичним кредитом», ведучи натомість переговори про надання до кінця 2019 року Китаєм кредиту на суму 3,5 млрд. юанів [21].

Ураховуючи конфронтацію, що періодично виникає між Білоруссю та Росією, саме китайський напрям покликаний у перспективі стати альтернативою російському ринку. Поступово Китай стає вагомим фактором у білоруській зовнішній

політиці, показники економічної співпраці з яким, утім, не можуть поки конкурувати з російськими. У 2018 році Білорусь експортувала в Росію (на яку припадає 40% білоруського експорту) товарів на 12,9 млрд. доларів США, тоді як у Китай – на 482 млн. доларів США [22].

Крім того, на наш погляд, вагоме значення для Білорусі може мати й Україна, яка в умовах нафтової кризи між Білоруссю й Росією гіпотетично могла б виступати транзитером сировини з Казахстану чи інших ринків, переговори з якими велися білоруською стороною, тим більше що така опція раніше вже апробована зі взаємною вигодою для обох країн [23].

Аналізуючи вищезазначені тенденції, варто відзначити комплексний підхід білоруської влади, яка розробила й запустила в дію національну програму розвитку експорту. Програма спрямована на досягнення зростання, розвиток і диверсифікацію національного експорту, насамперед інноваційного та високотехнологічного, підвищення ефективності системи державної підтримки експорту. Метою її є до 2030 року досягнути збалансованих показників між ринками ЄАЕС, ЄС і країнами «дальної дуги» (країни Азії й Океанії, Африки та Близького Сходу, Латинської Америки) рівною мірою [24]. На нашу думку, такі дії можна вважати свідченням стратегічного бачення білоруським керівництвом місця й ролі Білорусі в майбутньому світі та показником раціонального підходу до ведення власної економічної й політичної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, в умовах погіршення відносин із Росією білоруська влада намагається здійснювати багатовекторну політику, націлену на побудову прагматичних відносин практично на всіх доступних зовнішньополітичних напрямках. В умовах, що склалися, ідеальним сценарієм могло б стати збереження такого status quo, коли жодна зі сторін не вимагала би від Білорусі необхідності геополітичного вибору. Однак, зважаючи на тиск з боку Росії, наявність союзних зобов'язань і специфіку внутрішньополітичної кон'юнктури, білоруська влада вимушена діяти в обставинах, що обмежують простір для маневрування й перешкоджають поглибленню зовнішніх контактів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лукашенко раскритиковал экономические отношения с Россией. URL: https://biz.censor.net.ua/news/3160173/lukashenko_raskritikoval_ekonomicheskie_otnosheniya_s_rossieyi_nahrena_nujen_takoyi_soyuz
2. Сколько Беларусь потеряет из-за налогового маневра? URL: <https://naviny.by/article/20181130/1543555644-skolko-belarus-poteryaet-iz-za-nalogovogo-manevra>.
3. Лукашенко заявил, что Беларусь может разорвать союз с Россией. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/news/100119-lukashenko-zayavil-chto-belarus-mozhet-razorvat-soyuz-s-rossiey>.
4. Беларусь хочет закупать нефть в США. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/belarus-seeks-to-buy-us-oil/5053923.html>.
5. Казахстан и Беларусь достигли соглашения о поставках нефти. URL: <https://belsat.eu/ru/news/kazahstan-i-belarus-dostigli-soglasheniya-o-postavkah-nefti/>.

6. Прейгерман Е. Беларусь становится все более геополитической. URL: <http://minskdialogue.by/research/opinions/belarus-stanovitsia-vse-bolee-geopoliticheskoi>.
7. Встреча с Министром иностранных дел Латвии Эдгарсом Ринкевичсом. URL: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-ministrom-inostrannyx-del-latvii-edgarsom-rinkevichsom-21636/.
8. Беларусь и ЕБРР подписали три документа по расширению сотрудничества. URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-i-ebrr-podpisali-tri-dokumenta-po-rasshireniju-sotrudnichestva-350617-2019/>.
9. ЕБРР оставил в России один офис. URL: <https://iz.ru/773109/ekaterina-postnikova/ebrr-ostavil-v-rossii-odin-ofis>.
10. Власти Белоруссии корректируют внешнюю политику. Минск посылает сигналы Брюсселю и Москве. URL: http://www.ng.ru/cis/2018-04-09/5_7207_minsk.html.
11. COUNCIL DECISION (EU) 2019/1915 of 14 October 2019 on the signing, on behalf of the Union, of the Agreement between the European Union and the Republic of Belarus on the facilitation of the issuance of visas. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2019.297.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2019:297:TOC.
12. Лукашенко в Австрии ищет возможности для налаживания отношений с ЕС. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/in-austria-lukashenko-seeks-opening-with-eu/5163856.html>.
13. Торгово-экономическое сотрудничество Республики Беларусь с Австрийской Республикой. URL: <http://austria.mfa.gov.by/ru/tev/>.
14. Лукашенко едет в Австрию. Он уже не «последний диктатор Европы»? URL: <https://foreignpolicy.com.ua/tendentsii/lukashenko-edet-v-avstriyu-on-uzhe-ne-poslednyi-dyktator-evropy/>.
15. Минфин не видит перспектив для новой программы с МВФ в 2020 году. URL: <https://nn.by/?c=ar&i=241815&lang=ru>.
16. Федоров А. Белорусско-американские отношения: пределы сближения. URL: <https://nmnby.eu/yearbook/2019/page8.html>.
17. США: Грузия, Украина и «даже Беларусь» – бастионы против российского неоимпериализма. URL: <https://belsat.eu/ru/news/ssha-gruziya-ukraina-i-dazhe-belarus-bastionu-protiv-rossijskogo-neoimperializma/>
18. Беларусь: между Западом и Востоком выбор не стоит. URL: <http://prismua.org/pdf/2019-10-3/>.
19. Этого Лукашенко долго не забудут. URL: https://udf.by/news/main_news/198511-jetogo-lukashenko-dolgo-ne-zabudut.html.
20. Лукашенко встретился с замом госсекретаря США: Беларусь и Штаты возвращают послов. <https://gazetaby.com/post/lukashenko-vstretilsya-s-zamom-gossekreteryaya-ssha-156726/>.
21. Беларусь рассчитывает до конца года получить кредит Банка развития Китая на 3,5 млрд юаней. URL: https://interfax.by/news/policy/ekonomicheskaya_politika/1266736/.
22. Беларусь и Китай: новый друг лучше братской России? URL: <http://www.dw.com/ru/беларусь-и-китай-новый-друг-лучше-братской-россии/a-48385248>.
23. Одесса-Броды как запасной коридор для поставок нефти в Беларусь. URL: <https://nmnby.eu/news/analytics/6610.html>.
24. НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРОГРАММА поддержки и развития экспорта Республики Беларусь на 2016–2020 годы. URL: <http://www.government.by/upload/docs/fileaff83a3fc04eb9c0.PDF>.